

CONTRIBUȚII LA DEFINIREA DISCERNĂMÂNTULUI ÎNCORPORAT ÎN CONSIMȚĂMÂNTUL PĂRȚILOR CONTRACTANTE

Prof. univ. dr. Constantin Belu
Universitatea din Craiova

Le discernement représente la capacité d'une personne d'en décider au sujet de la variante optimale d'adaptation par un processus intellectuel et de volonté médié par la réflexion consciente sur la réalité existante. Suivant l'art. 19 alinéa 1 du projet du Code civil: "le contrat conclu par une personne est annulable si celle-ci, au moment de sa conclusion, se trouvait, ne fût-ce que temporairement, dans un état qui la placât dans l'impossibilité de se rendre compte des suites de son action", et l'alinéa 2 prévoit que: "si au moment de la conclusion de l'acte, les causes de la mise sous interdiction d'une personne existaient et étaient généralement connues, le contrat conclu par ladite personne serait frappé de nullité relative, au moment ultérieur de la mise en vigueur de l'interdiction". On peut parler d'aliénation mentale au cas des personnes affectées par la schizophrénie, par des délires systématisés ou par la psychose maniaco-dépressive. La présente étude analyse rigoureusement et avertit au sujet des erreurs présentes dans les normes juridiques existantes dans la matière de l'interdiction judiciaire, en y proposant des solutions dûment motivées.

1. Considerații generale cu privire la consimțământ. Privit în sens de *negotium iuris* (operațiune juridică), actul juridic civil este o manifestare de voință făcută de o persoană fizică cu intenția de a produce efecte juridice, adică de a naște, modifica, transmite sau stinge un raport juridic civil concret. Manifestarea de voință cu intenția de a produce efecte juridice înseamnă formarea voinței juridice identificabilă prin două elemente: **consimțământul** ca hotărâre exteriorizată de a încheia actul juridic civil; cauza sau scopul ca motiv determinant rezultat în procesul deliberării de a încheia acel act juridic civil. Considerând actul juridic civil noțiune gen, contractul este o noțiune specie, așadar este un act juridic civil în care se materializează o decizie elaborată prin colucrarea a două componente: componenta intelectuală: fiecare parte reflectă conștient avantajele și dezavantajele convenției, înțelege și acceptă consecințele juridice ce decurg din contract; componenta volitivă: exprimă intenția conștientă de a se produce efectele juridice, adică o parte contractantă vrea ca rezultatul configurat în plan mintal să se producă în realitatea juridică. Potrivit art. 948 C. Civ. condițiile esențiale pentru validitatea unei convenții sunt: 1. capacitatea de a contracta; 2. consimțământul valabil al părții ce se obligă; 3. un obiect determinat; 4. o cauză licită. Aceste condiții se regăsesc și în textul art. 917 din Proiectul Codului Civil care face referire la condițiile de validitate ale unui contract, aducându-se următoarele amendamente: se cere consimțământul valabil al părților, fără limitarea la partea care se obligă; obiectul determinat trebuie să fie posibil și licit; este adăugată condiția formei în măsura în care este impusă de lege sub sancțiunea nulității.

Oprindu-ne la condiția consimțământului valabil al părților, potrivit doctrinei, consimțământul este valabil numai dacă întrunește, cumulativ, următoarele condiții: să provină de la o persoană cu discernământ; să fie exprimat cu intenția de a produce efecte juridice; să fie exteriorizat; să nu fie alterat printr-un viciu de consimțământ. Exprimarea

consimțământului de către o persoană cu discernământ reprezintă o condiție ce face obiectul prezentei cercetări.

2. Definiția discernământului. Potrivit unei definiții de dicționar¹ discernământul reprezintă "facultatea unei persoane de a judeca și a raționa cu pătrundere, de a vedea limpede, deosebind lucrurile unele de altele și de a-și da seama de consecințele actelor sale". În literatura psihologică au fost exprimate următoarele definiții ale discernământului. Astfel, s-a considerat că discernământul constă în totalitatea particularităților psihice ale individului care-l fac capabil să înțeleagă libertatea și necesitatea acțiunilor sale în unitate dialectică cu legile obiective de dezvoltare a societății și să aprecieze consecințele faptelor sale atunci când el acționează contrar acestei unități². S-a arătat că discernământul este capacitatea individului prin care acesta, pe baza experienței anterioare, poate înțelege și judeca, prin anticipare, o acțiune rezultată dintr-o situație conflictuală, judecată ce presupune o cunoaștere, chiar și rudimentară, a cel puțin două soluții, una pozitivă și alta negativă³. Capacitatea de discernământ este o funcție psihică rezultată din contopirea, din sinteza tuturor funcțiilor psihice⁴, iar capacitatea de a discerne înseamnă capacitatea de a distinge binele de rău, de a judeca caracterul faptelor și de a înțelege (momentul intelectual), precum și libertatea de a se conduce, de a lua o hotărâre⁵ (momentul volitiv).

Reținând preocuparea autorilor de a spori sfera informațională atribuită discernământului, ne alăturăm acestui efort propunând următoarea definiție⁶: "Discernământul reprezintă capacitatea unei persoane de a decide asupra variantei optime adaptative printr-un proces intelectual-volitiv mijlocit de reflectarea conștientă a realității."

Considerăm că prin această definiție se clarifică: 1. genul proxim: discernământul este o capacitate; 2. purtătorul capacității analizate: persoana (include o specificare a umanului și facilitează extensia la "persoana fizică" cu care se operează în drept) și nu individul (orice organism este un individ); 3. momentul în care interesează discernământul: cel al confruntării concrete cu realitatea, adică atunci când persoana trebuie să delibereze asupra variantei comportamentale (încheie un contract, comite o crimă, etc.); 4. un factor determinant: câmpul de conștiință în care se realizează sinteza tuturor fenomenelor psihice proprii persoanei analizate. Este necesară condiția conștiinței pentru a admite prezența următoarelor posibilități intelectiv - volitive: orientare spre scop; semnificare - cunoaștere; anticipație - predicție; autoreglaj voluntar; manifestare originală, creatoare. Este incontestabil rolul conducător al conștiinței în întreaga activitate psiho-comportamentală; 5. ipostaza pragmatică și axiologică a persoanei cu discernământ: adaptarea. Eu - realitate este biunivocă și se produce sub imperiul semnificațiilor, normelor și idealurilor, funcție de care varianta decisă și valorificată va primi un calificativ pozitiv.

În lumina acestei fundamentări teoretice poate fi modulată noțiunea de responsabilitate psihică. Discernământul nu reprezintă o capacitate sau o aptitudine pe care omul o valorifică preferențial sau selectiv, adică nu trebuie înțeles ca o entitate materială

¹Dicționar Enciclopedic, Editura Enciclopedică, București, 1972

²I. Moraru, V. Predescu, E. Tomorug, *Criterii de stabilire a responsabilității în expertiza psihiatrică*, (comunicare la Congresul de Psihiatrie - 1962), București; C. Belu, *Elemente psiho-juridice în probațiunea judiciară*, Editura Cugearea - Tigero, Craiova, 1995

³Tiberiu Prună, *Psihologie judiciară*, Editura Fundației "Chemarea" , Iași, 1994

⁴Mihai Golu, *Principii de psihologie cibernetică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975

⁵G. Scripcaru, M. Terbancea, *Medicina legală*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970

⁶C. Belu, *Discernământul. Valențe psiho - juridice*, Editura Europa, Craiova, 1996

solicitată să-și exercite un rol funcțional. El nu poate fi nici chemat și nici respins. Omul poate refuza să perceapă ceva, să-și reprezinte un fenomen, să memoreze o informație, să compare obiecte, să execute o activitate, să manifeste supunere etc., dar niciodată n-ar putea să-și refuze discernământul (ca prezență). Și invers: omul poate să-și optimizeze percepția, memorarea, modalitățile de operare a gândirii, performanțele activității, structura caracterială etc., dar nu poate face nimic expres pentru a-și optimiza discernământul.

Din aceste exemplificări se poate reține o concluzie: discernământul este mai mult decât oricare componentă a vieții psihice - și pentru a evita o eroare subliniem: inclusiv gândirea - și de el nu se poate face uz în mod selectiv. Discernământul este o funcție a întregului, este o expresie a funcționalității sistemului psihic uman. Componentele acestui sistem îi asigură prin structura fiecăruia și prin infinitele interdependențe, o funcționalitate optimă (normală), o funcționalitate revizibilă sau o funcționalitate irevizibilă. Expresie a acestor funcționalități, discernământul va avea fie o prezență normală, fie una limitată, fie va lipsi. De această realitate trebuie să țină seama și juriștii care, de obicei, vor un răspuns hamletian: a fi sau a nu fi ! Este sau nu este !

Iată că există și varianta "discernământ afectat", adică nici nu se constată o prezență optimă a discernământului, nici nu se deduce o absență totală. Omul normal face tot ce depinde de el pentru a-și asigura - ca sistem bio-psiho-socio-cultural - o stare generală bună, o funcționalitate optimă. Răspunzând acestei cerințe axiomatice, inconștiente, omul sprijină în mod inevitabil formarea, afirmarea și menținerea discernământului. Un sistem psihic uman normal dezvoltat, înseamnă automat normalitate în planul discernământului. Discernământul se exprimă în comportament și în acțiune și rezidă în capacitatea de a elabora și executa decizia optimă adaptativă raportată la situația - stimul concretă. Și are această capacitate orice persoană beneficiară a unei organizări și funcționalități psihice normale⁷. Totuși, dacă am condiționa prezența optimă a discernământului numai de funcționalitatea normală a sistemului psihic uman, am comite următoarea eroare: ar trebui să recunoaștem existența discernământului și implicit a valențelor sale juridice oricărui minor cu un sistem psihic normal dezvoltat.

Iată de ce, este necesară următoarea precizare: discernământul este o consecință a funcționalității normale a sistemului psihic uman ajuns la *maturitate*. Sistemul psihic uman este prin excelență un sistem evolutiv, în structura lui producându-se complicate procese de creștere și învățare, de asimilare și acomodare ca forme ale inevitabilei adaptări. Omul este singurul sistem viu care nu se limitează la adaptarea cerută de mediul fizic și trece la forma net superioară, cea de adaptare la mediul social. De aceea, copilul nu poate dispune de organizarea subiectivă, mintală, riguroasă și necesară pentru adoptarea deciziilor optime în fața solicitărilor mediului socio-juridic. Este nevoie de o perioadă îndelungată pentru socializare, pentru dobândirea formelor etalon de conduită specific umană.

3. Interdicția judecătorească. Potrivit art. 19 alin. 1 din Proiectului Codului Civil „este anulabil contractul încheiat de o persoană, la momentul încheierii acestuia se afla, fie și numai vremelnic, într-o stare care opunea în neputința de a-și da seama de urmările faptei sale”, iar în alin. 2 al aceluiași articol se prevede că „Este lovit de nulitate relativă contractul încheiat de o persoană pusă, ulterior, sub interdicție, dacă, la momentul când actul a fost făcut, cauzele punerii sub interdicție existau și erau îndeobște cunoscute”.

Pentru lămurirea punerii sub interdicție este firesc să reflectăm asupra textului art. 142 C. Fam. potrivit căruia: „Cel care nu are discernământ pentru a se îngriji de interesele

⁷Mihai Golu, *Principii de psihologie cibernetică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975

sale, din cauza alienației mintale ori debilității mintale, va fi pus sub interdicție". Din interpretarea acestui text de lege se deduce că se poate dispune punerea sub interdicție a persoanei fizice numai dacă se îndeplinesc cumulativ următoarele condiții: persoana în cauză să fie lipsită de discernământ; lipsa discernământului să nu-i permită persoanei să se îngrijească de interesele sale; cauza lipsei de discernământ să fie ori alienația mintală, ori debilitatea mintală.

O primă cauză care poate justifica punerea sub interdicție o reprezintă lipsa discernământului pe fondul alienării mintale. Se poate vorbi de alienarea mintală în situația persoanelor afectate de următoarele boli psihice: *schizofrenia, delirurile sistematizate, psihoza maniaco-depresivă*

Schizofrenia, considerată boala cea mai gravă, cea mai invalidantă dintre toate entitățile nosologice ale clinicii psihiatrice. Termenul schizofrenie înseamnă etimologic, scindarea psihicului (de la cuvintele schizein = a despărți, a desface și frenos = minte, suflet, psihic). Schizofrenia este o psihoză pentru că se înscrie între afecțiunile caracterizate prin tulburări psihice profunde (confuzionale, halucinatorii, delirante) și prin lipsa conștiinței bolii. Este psihoză endogenă pentru că are cauzalitate internă care nu poate fi determinată cu certitudine. Se caracterizează prin două categorii de simptome: fundamentale, constând în tulburări ale procesului și conținutului gândirii, tulburări de conștiință, voință, afectivitate, etc.; accesorii, constând în tulburări de atenție, de percepție, de limbaj, precum și într-o retragere din realitatea palpabilă și închiderea în lumea internă (autism). Comportamentul aberant în schizofrenie relevă o bizară înstrăinare sau alienare de la condiția umană.

Delirurile sistematizate numite și psihoze delirante cronice neschizofrenice reprezintă boli care destructurează viața psihică prin apariția și dezvoltarea unor idei delirante cu caracter permanent care reorganizează sistemul personalității. Este cazul persoanelor afectate de delirul sistematizat nehalucinatoriu denumit paranoia și a celor afectate de delirul sistematizat halucinatoriu denumit parafrenia. În cazul delirurilor sistematizate dispăre capacitatea de a opune rezistență la tendințele aberante și de a analiza critic consecințele actelor sau faptelor, încât persoanele diagnosticate cu paranoia sau parafrenie sunt considerate lipsite de discernământ.

Psihoza maniaco-depresivă este o psihoză afectivă caracterizată prin tulburări psiho-patologice profunde în cadrul cărora rolul predominant îl deține tulburarea planului afectiv. Este o afecțiune de tip endogen în care lipsește conștiința bolii. În cauzele de boală - puseu maniacal sau puseu melancolic - persoanele sunt lipsite total de discernământ.

4. Debilitatea mintală. Potrivit prevederilor art. 142 C. fam. va fi pusă sub interdicție și persoana care este lipsită de discernământ din cauza debilității mintale. Semnalăm o primă eroare: utilizarea expresiei "debilitate mintală" în textul de lege menționat nu acoperă spiritul reglementării. Este o expresie specie și propunem a fi înlocuită cu expresia gen *oligofrenie*. Noțiunea "oligofrenie" înglobează în sfera sa trei noțiuni specie: debilitatea mintală, imbecilitatea și idioția. Organizația Mondială a Sănătății a stabilit, după anumite criterii clinice și psihometrice următoarele grade de oligofrenie: debilitatea mintală sau oligofrenia de gradul I; imbecilitatea sau oligofrenia de gradul II; idioția sau oligofrenia de gradul III.

Formele de oligofrenie de gradele II și III (imbecilitatea și idioția) se caracterizează printr-o permanentă lipsă a discernământului datorită deficitului mintal mult mai pronunțat decât în cazul debilității mintale. Știm că expresia "debil mintal" își are consacrare juridică, este intuitivă, are o sonoritate sugestivă, dar este, din păcate, greșit

utilizată în textele de lege și tot greșit preluată în doctrină. Din nefericire, nici un autor de carte juridică nu a exprimat între cauzele lipsei discernământului pentru instituirea interdicției, decât alienarea mintală și ...debilitatea mintală. Considerăm că știința dreptului nu poate rămâne impenetrabilă la rezultatele cercetărilor științifice intrate în patrimoniul psihopatologiei sau psihiatriei, cu atât mai mult atunci când trebuie să-și întemeieze unele instituții - în cazul de față interdicția judecătorească - pe adevărul evidențiat de aceste științe independente. Această inerție nefastă poate fi învinsă prin impunerea termenului acoperitor "oligofrenie", motiv pentru care propunem *de lege ferenda* ca actuala formulare a art. 142 C. fam., preluată și în Proiectul Codului Civil la art. 123, să fie modificată prin înlocuirea termenului "debilitate mintală" cu termenul "oligofrenie".

A doua eroare s-a strecurat și este menținută în textul art. 151 C. fam potrivit căruia "Dacă au încetat cauzele care au provocat interdicția, instanța judecătorească va pronunța, ascultând concluziile procurorului, ridicarea ei.", reglementare preluată în Proiectul Codului Civil la art. 134 alin. 1. Cu alte cuvinte, ridicarea interdicției se cere atunci când persoana nu mai suferă de alienare mintală sau debilitate mintală (oligofrenie) și a redobândit discernământul putându-se îngriji de interesele sale.

Textul de lege menționat nu concordă cu realitatea întrucât o astfel de situație simetrică este imposibilă. Dacă cele două cauze pot determina lipsa de discernământ pentru punerea sub interdicție, la ridicarea interdicției poate fi invocată doar încetarea uneia dintre cele două cauze: este vorba de vindecarea alienării mintale. Oligofrenia se caracterizează printr-o stare de nedezvoltare psihică globală determinată de leziuni cerebrale provocate de factori ce au acționat asupra individului înainte de naștere sau în primii săi ani de viață, ori o dată constituită această defectivitate are caracter ireversibil. Așadar, când lipsa discernământului este cauzată de oligofrenie, reținem că este vorba de o retardare nevindecabilă, iar persoana pusă sub interdicție va sfârși ca... interzis judecătoresc.

Cazurile de vindecare a unor boli caracterizate prin alienare mintală sunt singurele care justifică reglementarea unei proceduri pentru ridicarea interdicției judecătorești.